

OBSERVAȚII ASUPRA NECROPOLELOR DIN EPOCA FEUDALĂ TIMPURIE DIN DOBROGEA*

DE

SILVIA BARASCHI

Pe teritoriul Dobrogei sînt cunoscute pînă în prezent mai multe necropole din epoca feudală timpurie a căror datare se înscrie în perioada veacurilor VII—XIII. Unele dintre ele au fost cercetate sistematic prin săpături arheologice, altele sînt documentate doar prin anchete de suprafață. Printre acestea din urmă se numără necropolele de la Dealul Bugeacului (com. Ostrov)¹, valea „La plantație”², Gura Canliei³ și Fîntina lui Adam⁴ (com. Lipnița, jud. Constanța), precum și cele de la Hirșova (jud. Constanța)⁵ și Baia⁶ (jud. Tulcea).

În stadiul actual al informației cimitirele cercetate arheologic pot fi încadrate, în funcție de ritul practicat, în trei grupe: 1 — necropole birituale; 2 — necropole de incinerare și 3 — necropole de înhumare.

Din prima grupă fac parte cimitirele de la Nalbant (jud. Tulcea)⁷, Istria—Capul Viilor⁸ și Canlia⁹ (jud. Constanța). Cele de la Castelu¹⁰, Gîrlița¹¹ și Satu Nou¹² (jud. Constanța) sînt introduse în grupa a doua.

* Într-o formă apropiată subiectul de față a fost prezentat la sesiunea Muzeului de arheologie din Constanța, octombrie, 1975.

¹ Petre Diaconu, în *Păciul lui Soare. Cetatea bizantină*, I, București, 1972, p. 9—10.

² Petre Diaconu, N. Anghelescu, *RevMuz*, 5, 1968, 4, p. 349.

³ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 10.

⁴ Petre Diaconu, N. Anghelescu, *op. cit.*, p. 351; vezi și Radu Harhoiu, *Pontica*, 5, 1972, p. 565, notele 2, 13.

⁵ Sebastian Morintz și Done Șerbănescu, *SCIV*, 25, 1974, 1, p. 51.

⁶ Informație Sebastian Morintz.

⁷ Gavrilă Simion, *RevMuz*, 2, 1965, p. 447—448; idem, *Peuce*, 2, 1971, p. 221—248; Barnea, în *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 53.

⁸ Vlad Zirra, *Materiale*, 4, 1957, p. 69—76; idem, *Materiale* 5, 1959, p. 311—317; idem, *Materiale*, 6, 1960, p. 299—300; idem, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 355—412; vezi și Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadelor de formare a poporului român*, București, 1967, p. 112—113 (în continuare se va cita *Dridu*...), I. Barnea, *DID*, III, p. 47—53.

⁹ Radu Harhoiu, *op. cit.*, p. 565—574.

¹⁰ Maria Comșa, A. Rădulescu, și N. Harțuchi, *Materiale*, 8, 1962, p. 649—660; A. Rădulescu, N. Harțuchi, *Cimitirul feudal timpuriu de la Castelu*, Constanța, 1967; de asemenea, Eugenia Zaharia, *Dridu*... p. 113—114; I. Barnea, *DID*, III, p. 43.

¹¹ *Pontica*, 1, 1968, p. 409—425; *Pontica*, 2, 1969, p. 111—128.

¹² B. Mitrea, *Studii*, 2, 1949, 1, p. 146—151; B. Mitrea și N. Anghelescu, *Materiale*, 5, 1959, p. 535—542; B. Mitrea, *Materiale*, 6, 1960, p. 579—592; idem, *Materiale*, 7, 1961, p. 551—560; idem, *MIACHișinău*, 1960, p. 279—294; idem, *Materiale*, 8, 1962, p. 643—647; pentru cimitirul nr. 3, inedit, vezi D. Popescu, *Dacia*, N.S., 5, 1961, p. 576, nr. 84; de asemenea Eugenia Zaharia, *Dridu*... p. 110—112; I. Barnea, *DID*, III, p. 38—43.

Ultima grupă este reprezentată de necropolele de la Dinogetia¹³, Piatra Frecăței¹⁴, Basarabi¹⁵, Derwent¹⁶ și Mircea Vodă (castrul nr. IX)¹⁷.

Cimitirele de înmormântare¹⁸, datându-se între secolele X—XIII, nu vor intra în atenția noastră imediată, îndreptată în primul rând asupra celor din primele două grupe. Necropolele birituale și de incinerare se datează în perioada veacurilor VII—X, cele mai vechi elemente fiind considerate unele materiale de la Nalbant¹⁹ (fig. 1). Întrucît nu în toate cimitirele s-a săpat pînă la o adîncime corespunzătoare mormintelor de înmu-

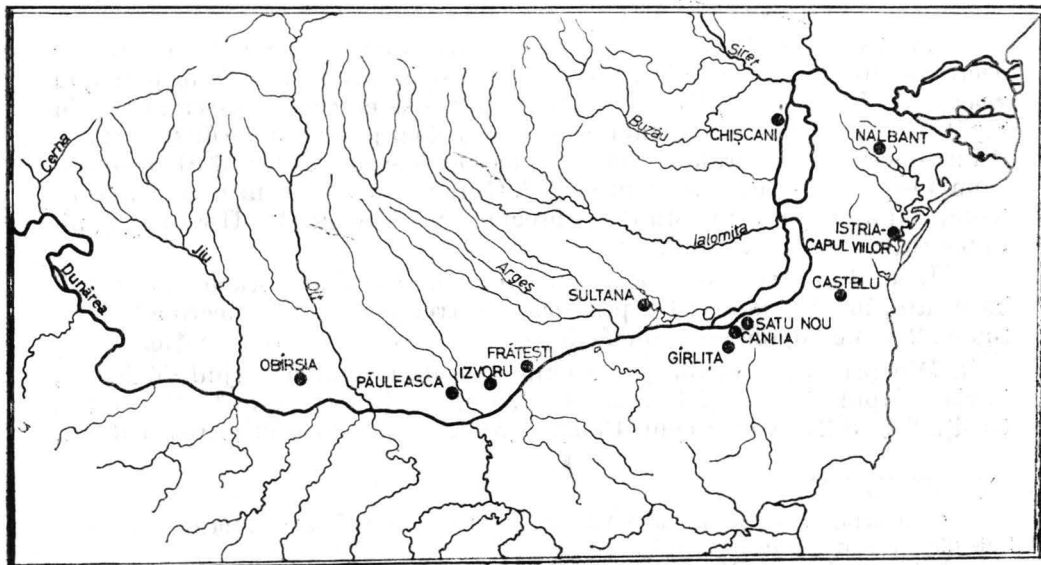

Fig. 1. Necropole din secolele VII—X la Dunărea de Jos.

¹³ Eugen Comșa, în *Dinogetia. Așezarea feudală timpurie de la Bisericiuța-Garvăn*, I, București, 1967, p. 367—373 (în continuare se va cita *Dinogetia*). În legătură cu datarea necropolei vezi și opinia lui Petre Diaconu, SCIVA, 26, 1975, 3, p. 387, notele 2, 33, 34.

¹⁴ Petre Aurelian, *Materiale*, 8, 1962, p. 584—586.

¹⁵ I. Barnea, DID, III, p. 228 și passim. Numărul morților este mai mare de 20, cifra anunțată aici. Informația Ileana și Virgil Bilciurescu; vezi și I. Barnea, V. Bilciurescu, *Materiale*, 6, 1960, p. 546.

¹⁶ Cercetările efectuate pe dealul Derwent de colectivul șantierului arheologic de la Păcuiul lui Soare sînt inedite. Vezi Petre Diaconu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 213—216.

¹⁷ Informație Petre Diaconu.

¹⁸ Cimitirele de înmormântare cunoscute nu sînt cercetate integral, iar materialele arheologice sînt publicate doar parțial.

¹⁹ Gavrilă Simion, *Peuce*, 2, 1971, p. 247; Maria Comșa, *Apulum*, 12, 1974, p. 317. Materiale timpurii, datate în secolul al VII-lea, au apărut și la Satu Nou, în cimitirul nr. 2, vezi B. Mîtreă, N. Angheliescu, *Materiale*, 5, 1959, p. 537; vezi de asemenea I. Barnea, DID, III, p. 431, nota 104. Menționăm aici faptul că dateările propuse de autorii săpăturilor au fost în unele cazuri contestate. Vezi Eugenia Zaharia, *Dridu*... , p. 111—112; 113—114; Maria Chișvasi-Comșa, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 270; Maria Comșa, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 413—437; Petre Diaconu, RRH, 5, 1966, 3, p. 485—493; idem, RESEE, 7, 1969, 2, p. 437.

mație ²⁰ este foarte posibil ca biritualismul să fie o trăsătură comună tuturor acestor necropole din secolele VII — X ²¹.

Mormintele de incinerare din Dobrogea, indiferent de grupa necropolelor în care s-au găsit, se subdivid, din punct de vedere al ritualului, în două grupe mari: 1 — morminte cu oasele calcinate depuse în urnă și 2 — morminte fără urnă, cu resturile funerare depuse direct în groapă. În ambele cazuri ritualul se diversifică, manifestându-se în forme variate (fig. 2).

În cadrul primei grupe se disting următoarele variante principale: 1 a — morminte având urna cu rămășițele cinerare depuse în groapă simplă. În această variantă se înscriu cele mai multe morminte de incinerare.

1 b — morminte cu urna funerară depusă într-o casetă clădită din lespezi de piatră sau cărămizi de epocă romană ori romano-bizantină. Casetă, acoperită sau nu, poate fi închisă pe trei sau pe toate cele patru laturi. Această variantă se întâlnește în trei cimitire: Istria — Capul Viilor, Castelu și Satu Nou.

1 c — morminte având urna protejată de un grup de pietre aranjate în formă de cutie, dispuse neregulat în jurul vasului sau sub formă de pachet așezat deasupra acestuia. Ritualul apare la Nalbant, Castelu, Istria — Capul Viilor și Girlița.

În rândul mormintelor fără urnă deosebim de asemenea trei variante principale:

2 a — morminte având oasele arse depuse direct pe fundul gropii. Această situație se întâlnește frecvent la Nalbant, Istria — Capul Viilor, Castelu și Satu Nou.

2 b — morminte având resturile cinerare, însoțite uneori de fragmente ceramice sparte ritual, protejate cu ajutorul unor pietre sau cărămizi. Acestea sînt dispuse fie deasupra resturilor, fie de jur împrejurul lor. Se documentează la Nalbant, Istria — Capul Viilor și Castelu.

2 c — morminte cu oasele protejate de pietre sau cărămizi aranjate asemenea unei case. Astfel de morminte se întîlnesc la Istria — Capul Viilor și Castelu.

Variantele 1 a și 2 a se detașează de celelalte prin frecvența lor.

În cazul înmormintărilor din grupa 1 este de notat faptul că, indiferent de modul de protejare a urnelor funerare, acestea sînt acoperite, de cele mai multe ori, cu un capac. S-au folosit drept capace fie vase întregi,

²⁰ Mormintele de înhumare se găsesc de obicei la adîncimi mai mari, ce depășesc 1 m. Vezi și Radu Harhoiu, *op. cit.*, p. 569, nota 12 și p. 573.

²¹ În aceeași ordine de idei este de menționat faptul că exceptînd cimitirul de la Chișcani toate celelalte necropole contemporane din stînga Dunării sînt birituale. Pentru Chișcani poate fi valabilă observația de la nota 20. Vezi N. Harțuchi, F. Atanasiu, I. Broscățean, *Danubius*, 1, 1967, p. 137—159; B. Mitrea, *Materiale*, 7, 1961, p. 531—538; idem, *Materiale*, 8, 1962, p. 667—673; idem, *Dacia*, N.S., 17, 1973, p. 343—349; idem, *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 443—461; B. Mitrea, C. Preda, M. Chișescu, Gh. Rădulescu, M. Ionescu, *Materiale*, 9, 1970, p. 329—335; Suzana Dolinescu-Ferche și Mihai Antonescu, *Dacia*, N.S., 14, 1970, 419—430; Maria Comșa și Gh. Bichir, *SCIV*, 24, 1973, 2, p. 317 și nota 5; reiese din text că au fost descoperite și morminte de înhumare, deocamdată nestudiate; Octavian Toropu și Onoriu Stoica, *Mitropolia Olteniei*, 21, 1969, 7—8, p. 570—577; idem, *Dacia*, N.S., 16, 1972, p. 163; Octavian Toropu, *Romanitatea țirze și străromânii în Dacia tratată sud-carpatică, secolele III—XI*, Craiova, 1976, p. 156—160.

		NALBANT	ISTRIA	CASTELU	SĂTU NOU ²	CANLIA	GIRLITA	CHISCANI	IZVORU	SULTANA	FRĂTEȘTI	PAULEASCA	OBRIȘIA			
MORMINTE DE INCINERATE	NR. MORMINTELOR	INCINERATIE	137	209	175	126	99	14	23	51	8	47	14	250	10	
		INHUMATIE	4	65	1		3			134	135	8	?	95		
	CU URNĂ	GROAPĂ SIMPLĂ														
		CASETA CU LESPEZI CĂRAMIZI URNĂ + GRUPE DE PIETRE (MARGA)														
	FĂRĂ URNĂ	OASE ÎN GROAPĂ														
		OASE CERAMICĂ PROTEJATE DE PIETRE (CĂRAMIZI)														
		OASE CERAMICĂ ÎN CASETĂ DE PIATRĂ														
	URNA	CU CAPAC	VAS													
			LESPEDE													
			CĂRAMIDA													
		FĂRĂ CAPAC	PIATRĂ													
		FALCĂ ANIMAL														
	OFRANDA	VASE														
		OASE ANIMALE	?													
MORMINTE	MULTIPLE	INDIVIDUALE														
		ÎN URNE ALĂTURATE														
		ÎN GROPI ALĂTURATE														
MORMINTE DE INHUMATIE	ORIENTARE	V-E ; E-V														
		N-S ; S-N														
	POZIȚIA CORPULUI	ALTE ORIENTĂRI														
		MEMBRE ÎNTINSE														
	FORMA GROPI	BRĂȚ ÎNDOIT														
		RECTANGULARĂ														
	INVENTAR	OVALĂ														
		CUNIȘĂ														
	OFRANDA	ABSENT														
		SĂRAC														
SCHELET PROTEJAT	MAI NUMEROS															
	VASE	?														
	OASE ANIMALE	?														
	LESPEZI, CĂRAMIZI	?														
	LEMN															

Fig. 2. Tabel comparativ al necropolelor din epoca feudală timpurie la Dunărea de Jos.

de regulă mai mici, fie fragmente de vase mari²²; alteori în același scop au fost utilizate lespezi de piatră (Istria — Capul Viilor, Castelu, Satu Nou), cărămizi (Castelu), bolovani de piatră (Nalbant) și, într-un caz, chiar o falcă de animal (Satu Nou, C 1). Urne neacoperite s-au găsit, în număr mai restrâns, la Nalbant, Castelu și Girlița.

Cantitatea de oase depusă în urne nu este întotdeauna aceeași. Uneori vasele funerare sînt umplute cu resturi cinerare pînă aproape de gură, alteori doar pe jumătate sau trei sferturi. În interiorul urnei, după cum am putut constata acolo unde observația s-a notat, oasele sînt depuse într-o anumită ordine rituală; cele ale craniului deasupra, iar cele ale membrilor inferioare spre fund, respectîndu-se astfel ordinea lor anatomică. Fac excepție trei urne de la Girlița în care oasele au fost depuse invers, fragmentele craniene aflîndu-se dedesubt.

La nivelul datelor actuale se poate considera că înmormîntarea individuală (un individ, o urnă, un mormînt) este o caracteristică a tuturor necropolelor de incinerare din Dobrogea. Totuși în cîteva cazuri sînt documentate mormintele duble sau colective²³. În acest sens merită a fi amintită situația din două cimitire de la Satu Nou unde s-au descoperit două, trei și chiar cinci—șase urne la un loc²⁴.

Inventarul, în general sărac, cuprinde piese variate²⁵: obiecte de metal, podoabe, arme. Cel mai frecvent apare cuțitul, secundat de cataramă.

După cum s-a arătat mai sus, în unele necropole (Istria — Capul Viilor, Nalbant, Canlia) apar și *morminte de înhumare* (fig. 2.). Scheletele zac în gropi alungite, aproximativ dreptunghiulare, uneori mai înguste în zona picioarelor. Morții au fost depuși direct pe pămînt. În cîteva cazuri se constată o anume intenție de protejare a defunctului cu ajutorul unor lespezi așezate pe cant de-a lungul scheletului ori prin clădirea unei cutii-sarcofag din pietre sau cărămizi de epocă romană ori romano-bizantină (Nalbant, M. 12f; Istria—Capul Viilor).

Orientarea morților este diferită. Astfel dintre cei patru înhumați de la Nalbant trei au direcția (capul) NNV—SSE, iar al patrulea S—N, în timp ce scheletele de la Istria — Capul Viilor și Canlia sînt orientate V—E, E—V sau N—S, precum și în unele situații intermediare.

Poziția scheletelor în groapă este în general aceeași: cu fața în sus, iar miinile și picioarele întinse de-a lungul corpului, în fiecare din cele trei necropole birituale apar însă și indivizi cu unul din brațe îndoite pe piept, pe bazin sau pe abdomen.

În ceea ce privește inventarul mormintelor de înhumare, acesta fie că lipsește (Canlia)²⁶, fie că este foarte sărac, fiind reprezentat de vase depuse ritual (unu-două) la Istria —Capul Viilor, cîteva podoabe sau oase

²² Într-un caz capacul este reprezentat de un fragment dintr-o căldare de lut. Vezi A. Rădulescu, N. Harțuchi, *op. cit.*, p. 15, 91.

²³ Vezi Dardu Nicolaescu-Plopșor și Wanda Wolski, SCIVA, 26, 1975. 3, p. 361—362; 367—368.

²⁴ B. Mitrea, *Materiale*, 7, 1961, p. 552.

²⁵ Vezi și tabelul comparativ al necropolelor dobrogene întocmit de Radu Harhoiu, *op. cit.*, p. 566, fig. 2.

²⁶ Necropola de la Canlia este cercetată doar parțial; pînă în prezent numărul total al mormintelor este 17.

de animale provenind de la carnea — ofrandă depusă alături de mort ²⁷.

Raportul stratigrafic între mormintele de incinerare și cele de înhumare nu a putut fi stabilit decât în cimitirul de la Istria — Capul Viilor, unde se întâlnesc situații în care unele morminte de incinerare suprapun gropi cu schelete. În același loc există însă și morminte de înhumare care deranjează altele, evident mai vechi, de incinerare. Astfel stînd lucrurile, nu se poate stabili, deocamdată, o succesiune în timp a celor două rituri ²⁸.

Din cele arătate mai sus reiese că ambele rituri se manifestă în forme extrem de variate și că, în general, sînt contemporane.

Din punct de vedere statistic numărul înmormintărilor de înhumare este mai scăzut ²⁹. Situația în sine ca și biritualismul constatat în unele cazuri a dat naștere unei probleme dificile ³⁰ cu dublu aspect: etnic și religios. Tocmai această problemă ne va preocupa în cele ce urmează.

Majoritatea materialelor arheologice descoperite în necropolele dobrojene aparțin din punct de vedere tipologic culturii cunoscute sub numele de Dridu; aceasta este cultura proprie românilor ³¹ și la Dunărea de Jos, în veacurile VIII—X, apreciați în general ca fiind creștini și practicînd deci înhumarea ³². Dar, după cum am arătat mai sus, în cadrul înmormintărilor din aceeași perioadă din Dobrogea, incinerarea se manifestă ca rit predominant ³³. Așadar această neconcordanță între aspectul material și cel spiritual, foarte pregnantă în stadiul actual al cunoașterii, reprezintă esența problemei. Iată de ce în chestiunea atribuirii etnice a diferitelor necropole cercetătorii au avut poziții deosebite. Unii dintre autorii săpăturilor nu s-au pronunțat ³⁴, alții au fost deosebit de prudenți ³⁵, în timp ce pentru alți cercetători ritul de înmormintare, unele elemente de ritual, prezența sau absența unor specii ceramice ca și analogiile cu situații din Bulgaria au constituit criteriul pe baza cărora s-a apreciat că mormintele de incinerare aparțin unor comunități slave asupra cărora s-au exercitat, în unele cazuri, influențe protobulgare ³⁶.

²⁷ Spre deosebire de situația de la nord de Dunăre (în special Izvoru, Sultana, dar și Obrșia), în Dobrogea numai cimitirul de la Istria-Capul Viilor prezintă oase de animale.

²⁸ Vlad Zirra, *Materiale*, 5, 1959, p. 315; idem, *Materiale*, 6, 1960, p. 299.

²⁹ Această situație ar putea fi modificată de realitățile arheologice de la Piatra Frecăței unde a fost descoperit un număr mare de morminte de înhumare. Vezi Petre Aurelian, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 346. Pînă la studierea lor integrală datearea mormintelor rămîne foarte largă, în secolele II—XIII, după cum ne informează Petre Aurelian. Chiar dacă luăm în considerație cele 50—60 de morminte a căror datare poate fi asigurată în veacurile VIII—XIII, raportul general nu se schimbă deocamdată. Dealtfel ritul incinerant predomină și în cadrul necropolelor dateate în secolele VIII—IX din alte zone ale țării. Vezi pentru situația din Transilvania Mircea Rusu, în *Relations between the autochthonous population and the migratory populations*, București, 1975, p. 140—141.

³⁰ Eugenia Zaharia, *Dridu*..., p. 116.

³¹ Ion Nestor, *Dacia*, N.S., 2, 1958, p. 371 și urm.; idem, *RRH*, 3, 1964, 3, p. 418; Eugenia Zaharia, *Dridu*..., p. 97; idem, *Dacia*, N.S., 15, 1971, p. 284 și urm.; idem, *Apulum*, 12, 1974, p. 287, 291; I. Barnea, *Peuce*, 2, 1971, p. 217.

³² Vezi opinia cercetătoarei Eugenia Zaharia, *Dridu*..., p. 117; idem, *Apulum*, 12, 1974, p. 292.

³³ Procentul se poate modifica dacă biritualismul se dovedește a fi generalizat.

³⁴ Radu Harhoiu, *op. cit.*

³⁵ Vlad Zirra, *Materiale*, 5, 1959, p. 316; *Pontica*, 2, 1969, p. 128.

³⁶ B. Mitrea, *Materiale*, 5, 1959, p. 540; idem, *Materiale*, 6, 1960, p. 590; idem, *Materiale*, 7, 1961, p. 558; A. Rădulescu, N. Harțuchi, *op. cit.*, p. 95—96; Vlad Zirra, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 410—411.

Unii cercetători au observat în cadrul necropolelor respective prezența unor elemente care nu au nici o legătură cu fondul presupus slav³⁷. S-a observat de asemenea că atît în ritualul mormintelor de incinerare, cît și în cel al mormintelor de înmormîntare se întilnește un amestec de elemente locale de tradiție romană sau romano-bizantină cu altele de tradiție slavă sau protobulgare³⁸.

Privind lucrurile strict din punct de vedere arheologic, în funcție de anumite forme de manifestare ale ritualului s-a trecut la atribuirea etnică pe grupe de morminte³⁹. În felul acesta aspectul etnic al problemei s-a ameliorat oarecum; ea s-a complicat însă, cel puțin aparent, sub aspect religios. Din situația statistică prezentată mai sus reiese că cei mai mulți locuitori din Dobrogea secolelor VII—X practicau ritul incinerării. Aceasta contravine însă opiniei îndeobște admise că vechimea creștinismului la români implică răspîndirea sa în masa mare a populației⁴⁰.

Se știe că religia creștină a fost nevoită să cedeze în fața anumitor practici păgine — dintre care unele au subzistat vreme îndelungată⁴¹ — dar multe altele au fost combătute. Astfel se cunosc interdicții privind practicile oculte, consultarea haruspiciilor, aprinderea focurilor sacre, împodobirea arborilor și altele⁴². Or, de vreme ce biserica s-a opus unor obiceiuri păgine cu aspect secundar, cu atît mai mult ea n-ar fi acceptat practicarea ritului de incinerare, care intră în contradicție cu însăși esența doctrinei creștine⁴³.

³⁷ B. Mitrea, *Materiale*, 6, 1960, p. 590; Maria Comșa, A. Rădulescu și N. Harțuchi, *op. cit.*, p. 658.

³⁸ Vlad Zirra, *op. cit.*, p. 411; Petre Aurelian, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 345, nota 105; Maria Comșa, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 434—435; idem, *Dacia*, N.S., 12, 1968, p. 376, 379; I. Barnea, *DD*, III, p. 62.

³⁹ În studiile sale privind originea și evoluția civilizației românești pe teritoriul țării noastre Maria Comșa tratează și problema apartenenței etnice a diferitelor grupe de morminte ce apar în necropolele dobrogene. În legătură cu o serie de morminte de incinerare — în groapă arsă, cu urne acoperite, cu casetă de piatră de forma regulată — și de înmormîntare, cercetătoarea constată că acestea reflectă existența unor tradiții străvechi de epocă romano-bizantină și chiar mai vechi, atribuindu-le implicit populații locale. Tot Maria Comșa atribuie însă slavilor acele morminte care conțin urne fragmentare, urne neacoperite sau cu pachete de pietre nefasonate. Vezi Maria Comșa, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 434—435; idem, *Dacia*, N.S., 12, 1968, p. 376—377; idem, *Apulum*, 12, 1974, p. 317. În prezentarea necropolei de la Nalbant, Gavrilă Simion este de părere că mormintele de incinerare cu oasele depuse direct în groapă, cu sau fără pachet de pietre ori inventar, aparțin unei populații româno-slave, în timp ce pentru altele, avînd drept urne vase de tip Dridu, sugerează o etnie românească. Cît privește mormintele de înmormîntare, acestea pot fi, după opinia sa, fie ale unei populații romanice locale, influențate mai puternic de creștinism, fie ale unor grupe de bulgari sau chiar slavi creștinați. Vezi Gavrilă Simion, *Peuce*, 2, 1971, p. 247. În sfîrșit Petre Diaconu, referindu-se tangențial la aceleași probleme atribuie mormintele de înmormîntare protoromânilor sau chiar unor elemente gotice, iar pe cele de incinerare, slavilor. Vezi Petre Diaconu, *RRH*, 9, 1972, 3, p. 468; idem, *Dacia*, N.S., 18, 1974, p. 291.

⁴⁰ Eugenia Zaharia, *Dridu*... , p. 117. În legătură cu această problemă trebuie să arătăm că practicarea ritului de incinerare de către o populație creștină nu poate fi exemplificat prin episodul pretrecut la asediul Silistrei din anul 971 (*Dridu*... , p. 117, nota 123), deoarece la data aceea slavii nu erau convertiți decît cel mult individual, ca, de pildă, Olga, mama lui Sviatoslav. Dealtfel Leon Diaconu dă detalii despre faptul că slavii își arseră peruguri morții „după ce jertfiră pentru ei, potrivit legii lor strămoșești, o mulțime de prizonieri, bărbați și femei. Apoi organizară ceremonii funerare și înceară în Istru copii de țîță și cococi...”, Leon Diaconu, *FHDR*, II, p. 690—691.

⁴¹ N. Iorga, *Histoire des Roumains*, II, București, 1937, p. 106; I. Barnea, *Studii teologice*, 6, 1954, 1—2, p. 82.

⁴² *Codex Justinianus*, IX, XVIII, CIC, II, ed. Krueger, Berlin, 1954; vezi și nota 60.

⁴³ Nu trebuie pierdut din vedere faptul că ritualul este îndeplinit de cei rămași în viață.

Socotind că o privire asupra situației anterioare veacurilor VII—X ne poate fi de un real folos, vom prezenta succint câteva date din secolele IV—VII.

După cum se știe, în perioada ce urmează recunoașterii sale oficiale, creștinismul se va extinde în mod deosebit; el se va răspîndi printre locuitorii din diferite pături sociale ale imperiului⁴⁴ ca și printre „barbarii” pătrunși la sud de Dunăre și va influența puternic cultura epocii⁴⁵. În Dobrogea romano-bizantină acest proces este dovedit de prezența unui însemnat număr de inscripții și obiecte cu caracter creștin, precum și de cele peste douăzeci de bazine paleocreștine⁴⁶, printre care se remarcă cea de la Niculițel⁴⁷. În același sens trebuie să amintim lista episcopilor de Tomis dintre care unii sînt menționați ca participînd la sinoade și concilii ecumenice importante⁴⁸.

Din această perioadă pe teritoriul Dobrogei sînt cunoscute pînă azi, și cercetate parțial, câteva cimitire paleocreștine descoperite la Callatis, Tomis, Dervent, Piatra Frecăței, Histria, Dinogetia⁴⁹. Să vedem care sînt datele pe care le oferă aceste necropole.

În toate cazurile este vorba de cimitire de înhumare în care morții, în marea lor majoritate, sînt orientați V—E, potrivit ritualului creștin. Corpul este în general culcat pe spate dar minile sînt în poziții diferite. Mormintele au o groapă simplă sau cu unele amenajări. Pentru acest din urmă caz s-au folosit fie țigle, fie cărămizi, fie lespezi de piatră dispuse asemenea unui acoperiș în două ape, sub forma unui parapet, numai pe o latură sau în forma unei case. Se cunosc și cazuri în care corpul se afla depus pe un pat de țigle (Piatra Frecăței, Tomis), dar în mod obiș-

⁴⁴ Vezi I. Barnea, *Studii teologice*, 6, 1954, 1—2, p. 86—90; Petre Diaconu, BOR, 81, 1963, 5—6, p. 549; idem, *Glasul bisericii*, 23, 1964, 7—8, p. 723—724; C. Iconomu, *Pontica*, 2, 1969, p. 108; I. Barnea, în *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 462.

⁴⁵ Radu Vulpe, *Histoire anclenne de la Dobroudja*, în *La Dobroudja*, București, 1938, p. 323; Ion Nestor, în *Istoria poporului român*, București, 1970, p. 98; I. Barnea, DID, II, p. 456.

⁴⁶ Din numeroasele lucrări publicate cităm aici câteva: I. Barnea, *Studii teologice*, 6, 1954, 1—2, p. 65—112; idem, *Dacia, N.S.*, 1, 1957, p. 265—288; idem, *Studii teologice*, 10, 1958, 5—6, p. 287—297; idem, *Dacia, N.S.*, 3, 1959, p. 331—350; Petre Diaconu, BOR, 81, 1963, 5—6, p. 546—557; V. Barbu, *Dacia, N.S.*, 7, 1963, p. 553—568; A. Rădulescu, *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al cetății Tomis*, Constanța, 1966, p. 23—84; Em. Popescu, StCl, 7, 1965, p. 253—260; V. Culică, *Pontica*, 2, 1969, p. 355—371; idem, *Dacia, N.S.*, 9, 1965, p. 419—425; I. Barnea, DID, II, p. 461—480; de asemenea Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, Dobrogea, passim.

⁴⁷ V. H. Baumann, *Pontica*, 5, 1972, p. 547—564; idem, BMI, 41, 1972, 2, p. 17—26; idem, *Dacia, N.S.*, 16, 1972, p. 189—202; vezi și I. Barnea, SCIV, 24, 1973, 1, p. 123—126; P.S. Năsturel, *Analecta Bollandiana*, 91, 1973, p. 5—8; Petre Diaconu, SCIV, 24, 1973, 4, p. 633—642 unde susține că martirii de la Niculițel sînt victimele persecuției lui Athanarich din stînga Dunării.

⁴⁸ N. Iorga, *Histoire...*, II, p. 123—124; Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 322—323; Gh. I. Moiescu, Șt. Lușța, A. Filipașcu, *Istoria bisertell române*, București, 1957, p. 80—84; vezi și studiul lui Em. Popescu, *Dacia, N.S.*, 13, 1969, p. 403—416; I. Barnea, DID, II, p. 457—459.

⁴⁹ C. Preda, Em. Popescu, P. Diaconu, *Materiale*, 8, 1962, p. 451—452; Petre Diaconu, *Glasul bisericii*, 23, 1964, 7—8 p. 712—723; C. Iconomu, *Pontica*, 2, 1969, p. 81—110; V. Barbu, StCl, 3, 1961, p. 207—208; *Pontica*, 3, 1970, p. 383—389; Petre Aurelian, *Materiale*, 8, 1962, p. 565—590; Em. Condurachi și colab., *Materiale*, 4, 1958, p. 23—24; D. M. Pippidi și colab., *Materiale*, 5, 1959, p. 293—296; H. Nubar, *Materiale*, 9, 1970, p. 200; idem, SCIV, 22, 1971, 2, p. 199—215; pentru Dervent vezi nota 16.

nuit defuncții au fost așezați direct pe pământ, chiar și atunci cînd sînt protejați cu ciste de piatră. Uneori resturi lemnoase, scoabe și piroane atestă prezența sicriului. Inventarul mormintelor, sărac în general⁵⁰, cuprinde atît obiecte cu caracter laic cît și piese rituale. Dintre acestea notăm prezența unor urcioare și a altor vase de lut sau sticlă specifice epocii.

Observațiile de mai sus provin din cimitire dateate în secolele IV — VII, a căror cercetare nu este epuizată, iar materialele nu sînt în întregime studiate și publicate. Ca atare, elemente noi pot interveni oricînd prin publicarea rezultatelor cercetării de pînă acum sau odată cu viitoarele săpături.

Din cele cunoscute deocamdată rezultă că nici în cadrul necropolelor de înmormîntare romano-bizantine nu există o unitate de manifestare a ritualului. Constatăm că poziția corpului este departe de a fi mereu aceeași, chiar în cadrul aceleiași necropole, iar orientarea, respectată cu destulă strictețe în unele cimitire (Callatis), variază mult în altele (Histria). Elemente sigur creștine nu apar decît rar, fiind prezente mai ales la Callatis și Tomis. În același timp la Piatra Frecăței și Histria într-un mediu obișnuit de factură provincial-romană au fost surprinse și elemente de origine „barbară”, pe cale de romanizare⁵¹. Prezența acestor elemente este de natură să ridice unele probleme în legătură cu modul și căile de pătrundere a creștinismului în masa populației, cu felul în care preceptele sînt înțelese și aplicate de către diferitele grupe etnice.

Cimitirele plane databile în secolele IV—VII, la care ne-am referit mai sus, aparțin unor aglomerări cu caracter urban mai mult sau mai puțin pregnant, fapt plin de semnificație dacă se ține seama, că în Scythia Minor, creștinismul s-a răspîndit în primul rînd în orașe⁵². Plecînd de la datele arheologice obținute prin cercetarea cimitirelor urbane, este de presupus că se vor ivi noi probleme, și mai complexe, privind ritul, ritualul, etnia ca și apartenența religioasă a celor înmormîntați în mediul sătesc, odată cu cercetarea unor necropole aparținînd comunităților rurale⁵³.

În orice caz, potrivit datelor istorice și arheologice pe care le deținem pînă azi, se poate afirma că în anumite zone ⁵⁴ a existat posibilitatea pentru o parte a populației rurale, romanizate, de a se sustrage procesului de creștinare. Acest lucru este sugerat și de împrejurarea că originea cuvîntului românesc *păgîn* derivă din cuvîntul latin *pagus-sat*. Faptul exprimă tocmai această realitate — menținerea, în secolele IV—VI, a unor forme

⁵⁰ La Dinogetia lipsește. Vezi Alexandru Barnea, *Raport preliminar al săpăturilor de la Dinogetia*, 1974 (Sesiunea de rapoarte a Institutului de arheologie, februarie, 1975).

⁵¹ Petre Aurelian, *op. cit.*, p. 570—575, 586; în ceea ce privește mormintele din secolul al IV-lea de la Histria, se apreciază că ele aparțin, în cea mai mare parte, unei populații de origine sarmatică, pe cale de romanizare. De notat că observațiile arheologice concordă cu concluziile studiului antropologic. Vezi Dardu Nicolaescu-Ploșor, *SCA*, 6, 1969, p. 19—22.

⁵² Vasile Pârvan, *Contribuțiuni epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. 4; N. Iorga, *Histoire...*, II, p. 109; *Istoria României*, București, I, 1960, p. 611.

⁵³ Vezi și Em. Popescu, *StCl*, 7, 1965, p. 260; Petre Diaconu, *Dacia*, N. S., 18, 1974, p. 289—290. Este foarte posibil ca în acest mediu încă necercetat să se descopere morminte de incinerare.

⁵⁴ Maria Comșa, *Dacia*, N.S., 12, 1968, p. 379.

religioase tradiționale, în special în mediul rural⁵⁵. Aici activitatea de misionarism a bisericii se putea duce numai în condiții de ordine și liniște⁵⁶. Or, nu întâmplător, ci ca urmare a situației sale speciale, Scythia Minor avea sub împăratul Zenon un regim de excepție în ceea ce privește organizarea sa ecleziastică⁵⁷, regim justificat de sărăcia ce copleșise ținutul în urma incursiunilor neîntrerupte ale „barbarilor”⁵⁸. Acest tablou este completat și de alte izvoare care ne informează despre dificultățile întâmpinate de reprezentanții bisericii în propovăduirea religiei creștine pe teritoriul Scythiei⁵⁹. Legislația bizantină a veacurilor IV—VI oferă de asemenea elemente revelatoare. Codicele acestei perioade cuprind capitele intitulat extrem de elocvent „De paganis, sacrificiis et templis”. Sub acest titlu găsim o serie de legi îndreptate împotriva păgînilor din imperiu. În 392 Teodosie I interzicea practicile păgîne tuturor persoanelor, indiferent de condiția lor, sub amenințarea cu diverse pedepse acordate în funcție de gravitatea faptelor săvîrșite⁶⁰. Arcadius reinnoiește în 396 un decret prin care, renunțînd la indulgența de pină atunci, suprima toate scutiile avute de preoții păgînilor rămași doar prin sate depărtate, iar în 399 porunca închiderea tuturor templelor, chiar și a celor de la sate⁶¹. Acestea dăinuie încă în ciuda decretelor imperiale, astfel că în vremea domniei sale, Teodosie al II-lea a fost obligat să ordone desființarea tuturor clădirilor de cult păgîn și transformarea acestora în lăcașuri de folos public⁶². Ulterior legea a fost înăspriată cerînd, sub pedeapsa cu moartea, distrugerea templelor „dacă mai există” și purificarea locului cu ajutorul crucii⁶³. Același împărat interzicea angajarea în armată și în unele funcții importante a celor rămași în afara noii credințe⁶⁴.

Codex Justinianus conține de asemenea informații însemnate în același sens. Legea XI a cîrții întii cuprinde dovada persistenței păgînilor chiar în imperiul veacului al VI-lea (527), împăratul fiind nevoit a ordona botezul acestora. Cei ce nu s-ar fi supus erau amenințați cu confiscarea averilor de orice fel, interzicerea obținerii unor funcții precum și cu alte pedepse⁶⁵.

⁵⁵ N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, București, 1929, p. 13, nota 2; p. 14; idem, *Histoire...*, II, p. 106; C. C. Giurescu, *Istoria românilor*; București, 1946, p. 223; *Istoria României*, I, București, 1960, p. 611—612; Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa, A. Filipașcu, *op. cit.*, p. 71; I. Barnea, *Dacia*, N. S., 1, 1957, p. 287—288.

⁵⁶ Vezi opinia lui Em. Popescu, *Dacia*, N. S., 13, 1969, p. 410.

⁵⁷ *Ibidem*. Lucrarea se ocupă pe larg de aceste probleme.

⁵⁸ *Cod. Just.*, I, III, 35 (36); Em. Popescu, *op. cit.*, p. 410.

⁵⁹ Sozomenos, *Hist. eccl.*, VII, 26, 6—9, FHDR, II, p. 228—231; Zosimos, *Istoria*, IV, 40, FHDR, II, p. 314—315; Acta Sanctorum, aprilie, II, 753, FHDR, p. 710—711; Radu Vulpe, DID, II, p. 403; Em. Popescu, *op. cit.*, p. 410 și notele 46, 47.

⁶⁰ *Codex Theodosianus*, XVI, X, 12, CIRA, I, ed. Haenel, 1840.

⁶¹ *Ibidem*, 14, 16.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, 25; Vasile Pârvan, *op. cit.*, p. 3, nota 8.

⁶⁴ *Cod. Theod.*, XVI, X, 21, 23.

⁶⁵ *Cod. Just.*, I, XI, 10. Decretul are în mod clar un caracter general, avînd în vedere pe toți cei care „... nu s-au învrednicit de sfîntul botez...” și care locuiesc, după cum se specifică „... ste în acest oraș imperial, ste în provincii...”. Or, dacă în anumite zone ale imperiului au fost colonizate grupe de migratori, în capitala bizantină n-au pătruns decît unele vîrfuri conducătoare ale aceluiași grupuri, care se grăbeau însă a se creștina. Sensul legii nu

Iată așadar că înseși legile imperiale ne informează despre poziția reală a noii religii ca și despre serioasele motive pentru care convertirea unora putea fi doar formală. Nouă ni se pare limpede că în pofida sprijinului căpătat de creștinism din partea oficialităților politice și religioase, în imperiu rămăsese încă o masă de oameni suficient de numeroasă necreștinată. Astfel prezentându-se lucrurile nu se poate respinge *de plano* posibilitatea existenței unor romanici neconvertiți și în spațiul geografic ce ne interesează, adică cel al Scythiei Minor⁶⁶. Această situație se va fi perpetuat desigur în secolele de absență a puterii bizantine în formele sale clasice⁶⁷. Caracterizată prin profunde modificări de ordin economico-social și etnico-politic, precum și printr-o pauperizare generală, *perioada veacurilor VII—X nu putea oferi câtuși de puțin atmosfera necesară pentru propagarea creștinismului*. Mai mult decât atât, în timp ce în teritoriul rămas bizantin creștinismul va fi protejat și susținut, în Scythia Minor, odată cu veacul al VII-lea, el va fi mereu slăbit în condițiile migrațiilor cind viața urbană se dezorganizează⁶⁸. Așadar, dacă în secolul al VI-lea în Imperiul bizantin sînt atestați încă păgîni, atunci cu atât mai mult prezența lor se va accentua în Dobrogea veacurilor următoare. Aceste observații întăresc concluziile trase de unii cercetători exclusiv pe baza materialelor arheologice. De aceea și noi credem că nu numai mormintele de înhumație, creștine, dar și acele dintre mormintele de incinerare în cadrul cărora întîlnim tradiții străvechi, aparțin acelor elemente romanice care trăind cu precădere în sate devin, în condițiile degradării formelor bizantine de civilizație, purtătoare ale continuității de viață autohtonă pe teritoriul dintre Dunăre și mare⁶⁹.

După aprecierile noastre nici unul dintre cimitirele discutate aici nu se datează mai tîrziu de prima jumătate a secolului al X-lea⁷⁰. Necropolele de la Dinogetia, Piatra Frecăței, Basarabi, Mircea Vodă și Dervent⁷¹, cuprinzînd în exclusivitate morminte de înhumație creștine⁷² se datează

poate fi deci interpretat ca referindu-se numai la elementele păgîni infiltrate în veacurile IV—VI. Cît privește sectele religioase, acestea sînt menționate aparte, în finalul decretului. Dealtfel persistența păgînă chiar în rîndul intelectualității bizantine din veacul al VI-lea este demonstrată de închiderea, cam în aceeași vreme, a Școlii filozofice de la Atena. Vezi E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, Paris, 1949, vol. II, p. 369—375. Anumite ceremonii de origine păgînă prin care și „brumalia” se oficiază de asemenea vreme îndelungată, fiind interzise oficial la sfîrșitul secolului al VII-lea. Vezi G. Ostrogorski, *Geschichte des Byzantinischen Staates*, München, 1963, p. 116.

⁶⁶ Vezi și opinia lui Vasile Pârvan, *op. cit.* p. 3—4; I. Barnea, DID, III, p. 62—63; idem, Peuce, 2, 1971, p. 219.

⁶⁷ Petre Diaconu, RRH, 5, 1966, 3, p. 488 și nota 6; vezi și I. Barnea, *op. cit.*, p. 205—217; idem; DID, III, p. 7—31.

⁶⁸ Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 383, 385; Maria Comșa, Apulum, 12, 1974, p. 316; I. Barnea, Peuce, 2, 1971, p. 206; Eugenia Zaharia, Apulum, 12, 1974, p. 289; Em. Popescu, *op. cit.*, p. 413.

⁶⁹ Vezi concluziile Hermei Stiglitz cu privire la situația din Raetia și Noricum după înțetarea ocupației romane, apud Ion Nestor, Aluta, 3, 1971, p. 125.

⁷⁰ Vlad Zirra fixa sfîrșitul necropolei de la Istria-Capul Viilor la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului al X-lea în funcție de datarea de atunci a culturii Dridu, Dacia, N.S., 7, 1963, p. 408.

⁷¹ De notat că și pentru această perioadă apare o deficiență de ordin informațional, necropolele respective aparținînd fie unui complex mănăstiresc, fie unor așezări cu caracter urban.

⁷² În necropola de la Dinogetia apar cîteva morminte cu orientarea N—S sau S—N. Acestea sînt considerate ca aparținînd unor indivizi de altă credință, probabil pecenegi. Vezi Eugen Comșa, în *Dinogetia*, p. 370.

incepînd cu a doua jumătate a aceluiași veac, ceea ce corespunde din punct de vedere politic cu reinstalarea stăpînirii bizantine în forme depline după evenimentele anului 971. Or, reapariția garnizoanelor imperiale pe Dunăre a însemnat pentru teritoriul Dobrogei nu numai reorganizarea militară și administrativă a provinciei, ci și organizarea ei ecleziastică⁷³. Dealtfel sîntem într-o vreme în care creștinismul pătrunsese deja și în spațiile învecinate și devenise religie oficială în lumea cehilor, moravilor, bulgarilor și polonilor.

Problema cimitirelor din epoca feudală timpurie este mult mai complexă decît am putut arăta noi pînă aici. Acest lucru reiese și mai clar odată cu publicarea rezultatelor obținute de antropologie. În urma studiilor și analizelor efectuate asupra unor necropole birituale și de incinerare, coroborate cu cercetarea arheologică, s-a constatat că biritualismul nu-și găsește astăzi cea mai justă explicație în succesiunea cronologică a riturilor — succesiune în care înhumația reprezintă ultima etapă, corespunzînd consolidării creștinismului — și că, în unele cazuri, nu este vorba nici de populații diferite ce practică rituri de înmormîntare deosebite⁷⁴. Astfel, analiza antropologică a necropolei birituale de la Ocna Sibiului (secolele VIII—IX)⁷⁵ a arătat că mormintele de incinerare ca și cele de înhumație sînt ale aceleiași populații, omogenă ca structură antropologică⁷⁶. Mormintele de înhumație aparțin în marea majoritate unor copii ai comunității respective⁷⁷, ceea ce este o indicație despre înmormîntarea lor conform unor practici rituale speciale⁷⁸ și nu despre prezența celor creștine. Observațiile asupra ritualului au permis atribuirea necropolei unui grup de populație slavă caracterizat printr-un complex de trăsături comune formelor est-europeide⁷⁹.

O altă necropolă birituală, de data aceasta din Dobrogea, aduce de asemenea date interesante și revelatoare pentru problema biritualismului. Este vorba de cimitirul din epoca feudală timpurie de la Canlia unde, în urma studiului antropologic, a reieșit că există o strînsă analogie între incinerare și înhumație⁸⁰. Această constatare permite a considera întreaga serie de la Canlia unitară, aparținînd unui singur grup etnic. Deoarece numărul de cazuri analizate este scăzut, nu se pot face atribuiri etnice ferme, dar antropologii subliniază o asemănare parțială cu seria de incine-

⁷³ Eugenia Zaharia, *Dridu...*, p. 117; idem, *Apulum*, 12, 1974, p. 289.

⁷⁴ Idem, *Dacia, N.S.*, 15, 1971, p. 285; I. Barnea, *Peuce*, 2, 1971, p. 219; idem, *DID*, II, p. 62—63; vezi și Șt. Olteanu, *Revista de istorie*, 28, 1975, 12, p. 1845, nota 34. Dealtfel, studii mai vechi asupra practicilor funerare la slavi au arătat că: 1) În humația pătrunde treptat în diferite triburi slave începînd din secolul al VII-lea și că 2) În cadrul aceleiași necropole slave coexistă ambele rituri funerare. Vezi T. Lewicki, *Archeologia Varșovia*, 5 (1952—1953), 1955, p. 12—154; J. Kostrzewski, *Obzradek ciałopalny u plemion polskich i słowian północno-zachodnich*, Varșovia, 1960, p. 81—82; Dardu Nicolaescu-Plopșor, Wanda Wolski, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975, p. 232.

⁷⁵ D. Protase, în *Omagiul lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 153—159.

⁷⁶ Dardu Nicolaescu-Plopșor, Wanda Wolski, *op. cit.*, p. 228.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 234.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 239.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 217, 263.

⁸⁰ Dardu Nicolaescu-Plopșor și Wanda Wolski, *SCIVA*, 26, 1975, 3, p. 365.

rație de la Gușterița (secolul al VIII-lea)⁸¹, caracterizată prin unele trăsături întâlnite la formele mediteranoide⁸². Or, formele respective sînt atribuite populației locale⁸³.

Deși nu se pot rezolva fără echivoc toate problemele, este evident astăzi aportul cercetării paleoantropologice mai cu seamă în ceea ce privește informația asupra ritualului funerar. Conservator, neacceptînd ușor inovațiile, fenomenul ritualului prezintă subtilități specifice unor grupuri etnice, greu sau deloc sesizabile prin metoda arheologică, mai ales în cazul înmormîntărilor prin incinerare. În schimb, analiza antropologică poate oferi detalii despre diferențele de ardere (în funcție de sexe), despre atitudinea față de resturile cinerare (adunarea simbolică parțială sau totală, pisarea lor etc.), despre conținutul urnei, sexul și vîrsta aproximativă a celui incinerat, despre caracterele craniofaciale etc. Toate aceste observații efectuate la nivelul unor serii întregi, provenind din cimitire diferite, pot completa datele arheologice și pot duce la constituirea unui sistem de repere pe baza cărora se va putea ajunge și la precizări etnice⁸⁴. În felul acesta colaborarea arheologiei cu antropologia va scurta probabil calea unor ipoteze și presupuneri⁸⁵. Dealtfel pe măsura acumulării unui volum tot mai mare de materiale arheologice, sistematizarea ca și interpretarea acestora conform metodelor clasice, fără a recurge la alte discipline înrudite, nu mai poate da rezultatele cele mai concludente⁸⁶, în special în ceea ce privește problemele de etnogeneză din perioada migrațiilor. Ceea ce este dovedit și de faptul că anumite concluzii referitoare la necropolele feudale timpurii sînt infirmate de unele date obținute în urma studiului asupra materialului antropologic.

Pentru lămurirea complexelor probleme pe care le pun cimitirele feudale timpurii este necesară împletirea și mai strînsă a cercetării arheologice și antropologice. Această metodă trebuie aplicată în studierea tuturor necropolelor dar mai cu seamă a celor dateate în veacurile VII—X de pe întreg cuprinsul țării⁸⁷.

La capătul acestei lucrări vom încerca să sintetizăm observațiile noastre : pe teritoriul Dobrogei⁸⁸ este cunoscut un număr de necropole ce se datează în vremea secolelor IV—XIII. Această perioadă cuprinde, între veacurile VII—X, un interval în care întîlnim ambele rituri funerare și un ritual extrem de diversificat, în care apar elemente de tradiție romană sau

⁸¹ Th. Nägler, *ForschVolkslandeskunde*, 14, 1971, 1, p. 63—73.

⁸² Dardu Nicolaescu-Plopșor și Wanda Wolski, *op. cit.*, p. 366; vezi și studiul asupra necropolei de la Gușterița în *Elemente de demografie...*, p. 249—272.

⁸³ Dardu Nicolaescu-Plopșor, *RevMuz*, 4, 1967, 2, p. 107.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 102; vezi și Dardu Nicolaescu-Plopșor și Wanda Wolski, *Apulum*, 9, 1971, p. 736.

⁸⁵ Idem, *Elemente de demografie...*, p. 233.

⁸⁶ Dardu Nicolaescu-Plopșor, *op. cit.*, p. 101.

⁸⁷ Pentru Transilvania vezi Mircea Rusu, *op. cit.*, p. 140—141.

⁸⁸ Reamintim că situația din nord-estul Bulgariei prezintă multe asemănări. Astfel practica înhumării în morminte cu lespezi de piatră sau cărămizi își găsește analogii atît în secolele III—IV la Varna, Obrocițe, Cavarna, cît și în unele necropole din secolele VIII—IX. Vezi M. Milčev, *Izvestija Varna*, 8, 1951, p. 99; Gorana Tončeva, *Arheologija Sofia*, 4, 1962, 4, p. 58; vezi și Petre Diaconu, *SCIV*, 13, 1962, 1, p. 235—237; idem, *Glasil bisericii*, 23, 1964, 7—8, p. 721. Vezi de asemenea monografia necropolelor din secolele VI—XI de pe teritoriul Bulgariei, Jivka Văjarova, *славян и прабългари по данни на некрополите от VI—XI на територията на България* Sofia, 1976.

romano-bizantină. Statistic, mormintele de incinerare sînt mai numeroase. Această stare de lucruri își are originile în situația din perioada romano-bizantină cînd — după cum ne informează unele izvoare narative, ca și legislația imperială a secolelor IV—VI — persistă încă unele elemente neconvertite la religia creștină. După căderea limesului, în condițiile ruralizării orașelor de care creștinismul era atît de legat, aceste elemente se vor menține cu atît mai mult, manifestîndu-se în aceleași forme. Unele date relevante de cercetarea antropologică a necropolelor feudale timpurii susțin această interpretare a realității arheologice.

Acest mod de a privi lucrurile are implicații serioase în problema romanizării și deci a continuității de viață pe teritoriul țării noastre, creștinismul constituind una din cele mai puternice probe pentru continuitate. Păstrarea și respectarea unor vechi tradiții de înmormîntare, avînd o origine traco-getică⁸⁹, nu pot reprezenta însă altceva decît o și mai sigură mărturie pentru continuitatea populației autohtone⁹⁰. Trebuie să subliniem, înainte de a încheia, că această interpretare nu exclude cîtuși de puțin, pentru secolele VII.—X. prezența unor populații alogene care însă vor fi asimilate în decursul timpului de către români.

BEOBACHTUNGEN ÜBER DIE GRÄBERFELDER AUS DER FRÜHMITTELALTERLICHEN ZEIT AUS DER DOBRUDSCHA

(ZUSAMMENFASSUNG)

Aus der Dobrudscha sind eine ganze Reihe von Gräberfeldern, welche man zwischen die IV.—XIII. Jh., eingliedern kann bekannt. Diese Zeitspanne umfaßt zwischen dem VII.—X. Jh., eine Periode, in der man beide Bestattungssittentypen, in einer mannigfaltigen Entfaltung, verzeichnen kann. Statistisch betrachtet, sind in dieser Zeitspanne die Brandgräber viel zahlreicher als die Körpergräber. In beiden Bestattungssittentypen finden wir viele Elemente die auf eine ganz sichere römische oder römisch-byzantinische Tradition hinweisen, (das Bedecken der Graburnen mit einem Deckel, ihre Beschützung durch Stein — oder Ziegelkisten, die Einrahmung der Körpergräber durch Steinplatten). Die bisher entdeckten Gräberfelder gehören einer bescheidenen, wohl dörflichen Gemeinschaft an. Der Verfasser ist der Meinung, daß die Aufbewahrung der Brandbestattung, wie auch die Aufbewahrung einer ganzen Reihe von Bestattungssittentraditionen, ihren Ursprung in der dörflichen Realität des IV.—VI. Jh. hat. Wie aus schriftlichen Quellen oder aus der kaiserlichen Gesetzgebung dieser Zeit ersichtlich ist, kann man vor allem im dörfl-

⁸⁹ Cu privire la problema permanențelor în ritualul funerar vezi Dardu Nicolaescu-Ploșcor și Wanda Wolski, *Apulum*, 9, 1971, p. 735—751; vezi și Petre Diaconu, *Dacia*, N.S., 18, 1974, p. 291.

⁹⁰ Fernand Cumont, *Lux perpetua*, Paris, 1949, p. 11 unde observă că „nimic nu se conservă cu mai mare persistență, de-a lungul generațiilor, ca obiceiurile funerare”, ceea ce asigură continuitatea; Dardu Nicolaescu-Ploșcor și Wanda Wolski, *op. cit.*, p. 747, nota 12.

chen Milieu, eine ganze Reihe unchristlicher Elemente feststellen. Diese werden sich dann auch während der Völkerwanderungen des VII.—X. Jh., welche in der Dobrudscha den Zerfall des städtischen Lebens verursacht hat durchsetzen. Gleichzeitig mit der Eingliederung der Provinz in die byzantinische Verwaltungsform und der Konsolidierung der Kirche, wird sich die christliche Körperbestattung durchsetzen.

Am Ende seiner Darlegung, macht der Verfasser auf die Ergebnisse der paläoanthropologischen Forschung einiger Gräberfelder aufmerksam, Ergebnisse die seine Betrachtungsweise unterstützen.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1 — Gräberfelder des VII.—X. Jh. an der Unteren Donau.

Abb. 2 — Vergleichende Tabelle der Gräberfelder in frühfeudaler Zeit an der Unteren Donau.